

Հազիւ մի տարի առաջ՝ Հայոց հին Վեպերի մասին դրածու ուսումնասիրութեան մէջ եւ՝ ի միջի պլոց, եկեղեցիք էի, թէ խորհրդային օգտուած պէտք է լինի նաեւ եօթնբարդ դարու առաջին կէտերէն Հայ մասնագիտիկները — Սեբեհաւի եւ Անանի. Ընդհանրապէս որ կասկածելի երեւեց անոնց. իսկ այժմ՝ նորերն հրատարակած Սեբեհաւի եկեղեցական Պատմութեան եւ Ս. Սեբեհաւի մարզի հայերէն թարգմանութիւնները գալիս են՝ ըստ երեւութիւն, անհերքելի փաստերով հաստատելու իմ կարծիքս եւ խորհնացու գործածած աղբիւրներէ ծանօտեց առաջ քաշելու առնուազը մինչեւ եօթնբարդ դարու վերջին տարիները, այն է՝ մինչեւ 696 թուականը:

Այս վերջին կէտի ապացուցանելուն է նուիրուած եւ առաջիկայ ըննական յօդուածը:

48. Ուսման, Ստուգել, տես առանձին մասերն առնական յօդուածը:

ԱՅԳՈՒՅԻ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺԱՂՆԵՓՈՒՆՁ

1. Գաւառական քանդակ. — 2. Հայոց հին տաճարները. — 3. «Սեբեհաւ», կը դատարարուի. — 4. «Մշակ» ամսագրայ, — 5. «Արագած» 8 ամիս դադար. — 6. Նոր տարիք մը. — 7. Հայկական քանդակութիւն. — 8. Հայ արդեստանը մը ի Պարիս. — 9. Եղեղատոսի երրորդ կտակը. — 10. «Բիւզանդիոն» ազգաբարձրութիւն մը, — 11. Հայերէն դաստիարակութիւն ի Պարիս:

1. Գաւառական Բաւեր: «Լուսին», այս տարւան Ա. Գրբին հետաքրքրական յօդուածներու շարքին մէջ կայ երեք էլ գաւառական բաւեր, Գաւառական բաւեր հաւաքողները պէտք է որ Արթ. Գիւտ Բաւ. Աղանդեանց շնորհակալ ըլլան, իւր յօդուածութեան համար: Երբեմն առիթ ունեցանք՝ անցեալ տարիներու մէջ (ա. «Հ. Ամսօրեայ») մտադիր ընելու այսպիսի հաւաքողներու վրայ: Բայց այնպէս խառն կը հաւաքուին, որ ընթերցողը կամ անհնարին աշխատութեան կը մատնուի, եւ կամ բոլորովին անուշադիր կը թողու: Վասն զի ոչ կարգ կայ եւ ոչ կանոն: Ամէն տեսակ բաւ մը եւ նոյն էջին վրայ կը դիպուի, որով համարք բաւելու իրարու հետ ունեցած աղբիւրը կամ նշանակութեան մանր տարբերութիւններն որոշելը շատ կը դժուարանայ: Ուրախութեամբ կ'արձանագործել թէ այս անգամ որոշ կարգով մը կը ներկայացուին երկրագործութեան եւ ի մասնաւորի հերկերու, կարեւոր գործիքներու եւ մասնաց նախններ: Թէպէտ ամէն ալ նորահաւաք բաւեր չեն, ըստ որում այլեւայլ գրքերու մէջ արդէն խառնած է, բայց ինքնութեան յուսալարութիւնը՝ նոյն իսկ ծածկած բաւերն իբր նոր կը ներկայանան: Այդպիսի հաւաքածոյքներու համար անհրաժեշտ կարեւոր է որ կամ պատկերի մը վրայ մկնութիւն այս բաւերը, որով երկպալ մկնութիւնները շատ կը կարծին — եւ կարծ մկնութիւններն անհրաժեշտ կարեւոր են բաւահաւաքներու համար — եւ կամ եւրոպական համաժող բաւերը նշանակուին բաւեր

բաւ. դիմաց. վասն զի գաւառացի շերտը շատ դժուարաւ կրնայ բաւերու ճիշդ իմաստին թափանցել: Օրինակի համար եթէ Չեւիլ բաւին դիմաց գաւ. coultre, կոտե՝ գերմ. Pflugmesser բաւեր դրուի, նոյն իսկ գաւառացի շերտին ալ շուտով կրնայ այս դրանքի բաւեր ճանշնալ, իսկ իսկ (գունդ) բաւեր՝ որուն գաւ. է moyeu, գերմ. (Rad-) Nabe, հարկ է դնել Պր. Նորայրի տարակապական Վեպիլ բաւեր տեղ. որուն հարցական նշանը՝ զոր Պր. Նորայր գրած է, կը վերնայ, հետք տանելով նախնիմաց Վիլ եւ հետեւորդ ելիլ բաւերն ալ, վասն զի իսկ (գունդ) է բուն բաւեր՝ ինչպէս ունի եւ Պետրոս Ա. Այլհիկեցի «Ճանապարհորդութիւն ի հայրենիք», ապ. Վ. Պլ. 1881: Եթէ առարկան թէ ամէն բաւահաւաք չի կրնար ամէն բաւին եւրոպական նշանակութիւնը դիմալ, կը պատասխանենք թէ գտնի մեր առաջին առաջարկութիւնը (պատկերով մկնել) կարելի է, որով ուրիշներուն առիթ կը տրուի եւրոպական բաւերը գտնելու, մասնաւոր երբ այսպիսի գործիքներու վրայ է խրնդիրը: Արթ. Գիւտ Բաւ. «Լուսին», կը ոպանենք այսպիսի բաւահաւաքածոյքներ:

2. Հայոց էջն տիւնները: «Բիւզանդի», մէջ Դ. Խաչկունց հրատարակած է այս անուամբ յօդուած մը, որ կարգաւոր արժանի է. մենք յառաջ կը բերենք միայն համեմատութիւնները: Կը սկսի Հայոց հին տարեշրջանին առաջին տարին:

ա. «Նաւաթար» (օգոստոս) ամսակրիտ Նաւաթար: Մենք գիտեցք սանսկրիտ. navaçarad, բաւեր. navaçarada, պարսկերէն ձեւ է առգրեքէն nausard- ճիշդ հայերէնի նման:

Բ. «Հաւի վրաց. ելիլ» ուրեմն երկրորդ ամիս: De Lagarde հաւի սեական կը համարին: Առ այժմ մեր յօդուածագրին համեմատութիւնն աւելի հաւանականութիւն ունի. բայց «Հնագիտներուն» յայտնի է որ վրացերէնը խալդերէնի յետակից է, բացատրութիւնը տարակուսական կը գտնուի. նորագոյն գիտնականք՝ եթէ չենք սխալի, կաւկասեան լեզուի ծագումը սեմական կը համարին:

գ. «Սահի, վրաց. ելիլ» ուրեմն երրորդ ամիս:

Դ. «Տիւ. հայացած ձեւ պարսից Տիւ ամսուան, Ապագադովկաններու Տիւրթը, Տիւրթի, Հետաքրքրական է Lagarde (Arm. St. 2245) մէկ վիճիւր. «... Տիւ, Տիւրթ, Տիւ, լեզուագիտներ իրարու հետ կապ ունին — զոր չեմ կարծեր — եւ եթէ անմիջ կ'ընդունին այս կապը, չեմ գիտեր, թէ ինչպէս կ'ընդունին»:

ե. «Քուց (գեկտ) Այծեղիւրի համանշի:

Զ. Այւր, Ատրիտներն այր (= ելիլ) ամսուան հայացած ձեւը... Լեզուացող բարբ, այսք, Պարսկերէններուն այսք ու Ատրիտներն իջր բաւերը, Չեւերու բազմապատկերակալութիւնը հաւանականութիւն չեն շնորհք այս համեմատութեան:

է. Մեհիլ, Մեհիլ, Մեհիլ՝ Հատիաններուն Մեհիլ (խալդ-աստուածահին) բաւերն. Թէպէտ Մեհիլ (լուսին) ձեւին պատմաւաւ մերկելի չէ այս համեմատութիւնը, բայց Մեհիլն «Պարսից Մեհիլ» հետ ունեցած բաւական եւ լեզուագիտական նմանութիւնն աւելի ընդունել կու տայ՝ մինչեւ

Հիմայ Մինը ձեռին հետ եղած համեմատութիւնը, Հմմտ. Ընդարձակ Hübsehm. Arm. St. I. էջ 194: ... «Արեւ (մարտ) արեւորան արեւ (հայնէլ) բառնէ...» Համեմատութիւնը սխալ է. արեւէ՛ զոր De Lagarde արեւ(ի) ձեռով կը ներկայացնէ, ոչ արեւ բառին հետ կրնայ համեմատուիլ (կեղուական օրէնքները հակառակ կ'էլեյն) եւ ոչ արեւ(ակն), արեւ բառին հետ: Արդե՛ն Pott ցոյց տուած է (ի ZDMG 1890, էջ 347—369) թէ արեւ(ի)՝ գործը չունի հասարակ վերել(ակն)ի հետ: Արդե՛ն անուանիւր ravi — ձեւը ցոյց կու տայ որ արեւ (արեւ) բառին մէջ՝ արեւակորէ է. ինչպէս, — անուն, — միտ, եւայլն: Ըստ այսմ գաղտնի թէ «Հնդ. Նիսալ» եւ թէ «Հին հասարց հայոց»:

Բ. Անհիւս պարսից խառն ամուսնան հետ համեմատ — ցաւակ իր գտնեղ, նոյնպէս շատ ցաւակ է ակիպեան ատակներ սրոնել, երբ ունինք արդէն այս բառին հաւանական համեմատութիւնը: Անհիւս կը համեմատի պահլաւի 9-րդ ամուսնա՝ aturh, — օծր. Ահեկան՝ կըսէ Հիւսթան — եւ շատ իրաւամբ — կրնայ *անհիւս ձեռէն յառաջ եկած ըլլալ: եւ այն տանել կը համեմատուի կերպագէտ պհլ. *ahrakān, կամ հնագոյն *ādrakan ձեռին... Հմմտ. Բեհիւս — Եւ Միթրաքանա...

Ժ. «Մարեթի, ասորեստանի Արեւիցան, Մարեթի» Lagarde կը մեկնէ իր սեռական ձեւ մը: Ժ. «Մարեթի, մեր կարծիքով, դաշտային մարգերու պաշտպան աստուածութիւն կամ՝ ոգի մը: Արեւիցէ է. մանաւանդ եթէ ըստ Մարգարտի (Philologus, 55, 245. ա. Հիւսթ. Arm. Gr.) հին պարսկ. *margazana ձեռին համեմատութիւնէ: Ժթ. «Հրդոյն» հայոց տարւոյն վերջին ամիսը 50 տարի է ի վեր համեմատուած է արդէն նոր պարսկ. firdiyan — յս. Փործիյան — ասոր. firdiyan ձեռեկան հետ, վասն զի հայ. հրդ. — կամ հրդոր — հաւասար է պարսկ. *firt. *fravartinām — զնդ. fravašinām ձեռեկան...:

Այս օրանշէի ուսումնասիրութիւնը կը վերջանայ Պր. Թօրուածագիրը հետեւեալ խօսքերով. «Այս համառօտ վերլուծումներ կը տեսնուի որ հայ ամիս կարոնածներէն եւ ոչ մէկը (?) հայացի է. Նաւասարդ, Արեգ, Մեհնի, Հրոտից ու Տրէ՛ Արի՛ ներու հասարակաց բառեր են (— ուրեմն ոմանք նաեւ Հայոց), Հուսի ու Սահմի ըստ մեզ խաղեւրեն (— այսինքն Վրացերեն) եւ Մարեթի, Ահեկան եւ Արաց՝ Ասորեստանեան — Բաբելոնի, Մեկ կամ երկու անուն ի բաց առնելով, հայոց ամիսներուն հին անունները միշտ սխալման ենթակա կը գործածուին, որ նշան է իրենց հնութեան, եւ երկրորդ՝ վասն զի միշտ միայն բառով կը գործածուէին. այսպէս «յամեան Մարեթի», «յամեան Հրոտից»: Այս առ ի փորձ եղած ուսումնասիրութեան համար կը շնորհաւորենք Պր. Թօրուածագիրը եւ — Բիւրակնի, խմբագրութիւնը, վասն զի՝ ինչպէս նախընթաց ամիս նշանակած էինք (ա. Դաղկէի. Գունուար 8.)՝ Բիւրակնի, այս թմեան ձեռով հրատարակութիւնը շատ կարեւոր կը գտնենք հայ բանասիրութեան համար:

2. «Արեւ» կը հրատարակուի: Վերջագէտ մէկ ու կէս տարի հանգստի մը ետքը լոյս տեսաւ

«Արաքս», Լեւոնանց կը կարգանք որ հրատարակման շարունակութիւնը կարժամ ունի բաժանորդներէն, վասն զի ապահով ենք որ այս գիրքը Խնուրը պիտի փութայ բաժանորդ գրուիլ: Մեր այս խօսքերը բնական են, կը խոտորանինք, բայց բնական ալ բուն նպատակն է իրական (réel), օգտակար, բնական եւ — անհրաժեշտ ծանոթացնել հեռաւորներու եւ մերձակներու: «Արաքս» չի խոտորանի միայն, այլ իրապէս կու տայ խոտորանը — շքեղ պատկերներ, վերին աստիճանի կատարելութեամբ, եւ ամենքն ալ հայտնաբերուի զգոյշութիւն: Ասիկէ կրնայ հետեցնել ընթերցողը թէ «Արաքս» տառգիր օգտակար է. հիշել է: Բայց Է՛նան անհրաժեշտ... Հաստատական է մեր պատասխանը. վասն զի նախ «Արաքս», քաղութեամբ եւ — յաջորդութեամբ կը մղի եւրոպական նման նորինակ պատկերագրող հրատարակութեանց հետ: Ասոր ապագայը Չիկագայի ցոյցահանդէսին մէջ առած մեղայն եւ փառաւոր վկայագիրը, որուն նմանատիպ օրինակովը զարգացած է իւր ճակատը «Արաքս»՝ երկրորդ վասն զի ուրիշ այդպիսի պատկերագրողը Հանդէս չունինք: Անիկը շարաւիթութիւն մը՝ այս պատկերագրող, բայց պատկերները կը յիշեցնեն՝ դարձաւ սիկեզներն եւ առաջին բառերուն եւրպատ տպուած — նախպատեական պատկերները, եւ զարմանալի է՝ մաշած clichés-երու վրայ շատ անգամ 1860—80 եւն տարեթիւն որոշ կը կարգադրուի: Թե՛քստն այս վերջին շարաւիթութիւն մը՝ անցնալ տարի հրատարակած էր թէ Վիեննայի դեքատոնոհիներէն մէկն փառաւոր վկայութիւն մը տուած է թէ — եւ ոչ Վիեննա այսպիսի շքեղ հրատարակութիւն կը հրատարակուի, սակայն թերթը տեսնողը համազօրած պիտի ըլլայ թէ՛ ընդհանր ըսուած են այս խօսքերը, եւ ամենեւին կրնայ համեմատուիլ Չիկագայի վկայագրին հետ... Ուրեմն կը կրնանք. «Արաքս» հայ գերագրական հանդէսներու զարգէն է, դպրութիւնը պահել հայոց պարտքն է: Եւսոյցնք մ'ունի միայն Պր. Գոռլապի ըստինք — եթէ յանցանք է. առած չ'ունի բաժանորդագրին հետ ամենեւին չեն կրնար համեմատութեան գալ իւր շքեղ հրատարակութիւնները... Կամ վերջին շափաւորել, կամ առաջին բարձրացնել, աւելի երկարատեւ կենալ կրնայ տալ «Արաքս»... խառն մ'ալ իրեն իւրացնող չիւր գիրքը որոշեալ ժամանակին ի լոյս հանել: Մենք գիտենք բաժանորդներ՝ որ կը որոնեն թէ գրած վճարած են, բայց տարիներէ ի վեր գուրկ են մնացած «Արաքս»:

3. «Մշակ» — ամբօրէն: Յայտնալ է թէ այս տարի «Մշակ» բոլորեց իւր քառասունհինգամեակը. 26-րդ տարին կը սկսի նոր պարբերով մը, որ շնորհուած է «Մշակի» խմբագրութեան եւ ընդ նմին հայ գրականութեան. այսուհետեւ «Մշակ» կը հրատարակուի՝ կառավարութեան թոյլտուութեամբ՝ մէկ օր: Կը շնորհաւորենք այս ջրայլը, զոր անցեալ տարիներ ի վեր կը շնորհաւորուի խմբագրութիւնը: Զեղք ժամանակին հասաւ այս լուրը, վասն զի առաւելագուր քանի ընդ ընդ իրենք. մէջ հրատարակած աննպատակ յօդուածներն այն աչքեցեցութիւնը կրնային ընթերցողաց վրայ բերել,

Թէ “Et le combat cessa faute de combattants.” եւ սակայն Արծուռնայն յաշորդներն ամենօրեայ կը դարձնեն “Մշակը”։ Եւսդողութիւն մտղծել աւելորդ է, քանի որ “Մշակը”, յաշորդութիւնը կը մտղծեն շատ մը հայ խմբագրութիւններ — իրենց վրայ...։

5. “Արշ-գաւգ” — 8 - ԺԵ - Գ-Գ-Գ-Գ — “Մշակը” ամենօրեայ հրատարակուելու լուրն որչափ ուշախափան էր, նոյնչափ տրամալի՜ “Արձա-գանդին” գաղարման լուրը։ Ինչպէս կը տեղեկանանք վերջին (6) ԹԵ-ին կիսաթերթի հրատարակութենէ՜։ Ուստական օրինագրայ 97 եւ 98 յօդուածներուն դէմ անաստեղծուն համար (այսինքն “գոյ-նունը ունեցող օրինակատարելութեան վերաբերեալ շարագրութիւններ եւ յօդուածներ”, քննելու մէջ գործածուած քանի մը քննադատութեանց պատճառաւ) դատապարտուեցաւ “Արձա-գանդը” իւր հրատարակութիւնը մինչեւ Սեպտ. 18 դադարեցնելու։ Օրէնքը օրէնք է, կը յարգենք. բայց յոյնչ նուազ է մեր ցաւը, քանի որ մանաւանդ վերջին տարիները մեծապէս զարգացած էր “Արձա-գանդը”։ Ռուսահայ լրագրութեան երկրորդ օրինակայացուցիչն է։ Միակողմանի վճիռ կարելու վտանգէն ազատելու համար ամէն դրագէտ ստիպուած էր “Արձա-գանդին” ալ կարգաւ. եւ — շնորք քաղուի բերելու — ռուսական մամուլին յարձակմանց դէմ մեծ յաշորդութեամբ կը կուռեր այս championն ալ։ Այս սկսկմանց զինադադարի միջոցին կը բաձմանք որ օտար յարձակմանց դէմ պաշտպանութեան նորանոր գէնքեր պատրաստուին՝ ձուլելով եղբայրստեց սուրբեր...։ Յուսանք որ Սեպտ. 18ն ըլլայ “Երգարարհայտութեան” յիշատակելի օրը — երկու կողմերու համար ալ։ Վասն զի “գորութիւն ի միութեան” է, սակայն առանց աղետ կարծիքները փոխելու հարկին մէջ դառնուելու։

6. Եւր-Գ-Գ-Գ-Գ — Վառնայի գաւելնական Թերթի մը մէջ (“Հայելի” ԹԻ 41) կը կարգանք Թէ “Յառաջիկայ (այս) Փետրուարի սկիզբները Վառնայի մէջ պիտի սկսի հրատարակուիլ Զ-Թ-Թ-Թ-Թ անուն շարաթաթերթի մը։ Ազգային, Գրական եւ Քաղաքական, Խմբագրութեամբ Տեառն Գրամեր-Արշալիրի եւ Զաւարչի (Ե.)”։ Ս ստիպուր օրերուն “Հայելին” կու տայ մեզ — ծիծաղը, վասն զի խոտովանելու է՝ ուրիշներու ծիծաղը շարժել զիւրին չէ, բայց “Հայելին” ունի այս փառաշինք. իսկ Ռատամեն (տես “Փարոս”) — Գ-Գ-Գ-Գ-Գ-Գ — ինչպէս ունէր երբեմն Սազայեանի “Դպրակներ”։ Եւսդողութիւն մը որ փառաքը պիտի շարժէ։ Վառնայի լրագրող ալ “մոխալ” մը յարատեւութիւն կը մտղծենք։

7. Հայ-Գ-Գ-Գ-Գ — Տարօրինակ է բնաբանը, բայց ճշգրտաստիպ նկարագիրն է՝ վերջերս կրք բանաստեղծ հրապարակներու — laprestozներու, որոնք օրն օրին բանաստեղծական ճաշգին պաշար կը հանեն հրապարակ։ Համեմատեցէք ի մէջ այլոց, Ռուսականին չարաթաթերթիներն ու ամսագիրները։ Հարկաւ բարձր նպատակ մ’ունին այսպիսի “վարկենտին բանաստեղծները”։ Երայ տալ Թէ հայ ազգը բանաստեղծ ազգ է, կամ իրենք

— գործները — բանաստեղծ են, երկուքն ալ գովելի ձեւաբարձութիւններ, բայց արդիւնքը՝ կարծենք, շատ ուշախափանցի պիտի չլըլլայ։ Հայ ազգը՝ բանաստեղծ ազգ չէ։ Լսի վճիռ չէ մեր տառաւը, այլ իրականութիւն։ Կան անհաստական օրինակներ — Թէ հին եւ Թէ նոր ժամանակներ, եւ այնպիսի օրինակներ, որոնք Թերեւս եւրոպական դասիկական բանաստեղծներու հետ կարենան մը-ցիլ, սակայն կը մնան այսպիսիները միշտ “անհաստական օրինակներ”։ Զգուսմ ազգելու չափ շատցած են վերջերս, իբր բանաստեղծութիւն՝ անիմաստ, անհամ, “տափակ” բառերու հոսանք մը հրապարակ նետող բանաստեղծներ, որոնց աւելին ու խանդը իրական մտաւրի կը արտօսի... “Մա-սիսի” մէջ (ԹԻ 348) “Զգայնիկ բանաստեղծի” համար բուսաբը շատ իրաւամբ կ’արժէ այսպիսի՝ նոյն իսկ ստանաւոր գրելու արուեստին անտեղեակ ինքնատիպ բանաստեղծ — recte բանալեղծ կարծուղներու։ “...Անձեւ կը որ եւ է նշանակալ-թիւն չունի, ոչ ալ եւ ինքնատեղեակ օրինակ մը. բայց կը պատկանի մասնաւոր գրողի մ’որ Թռու-ցիկ նոթերը լեցուն են եւ արշաւապային բաւերը սառաւ”։ “...Բանաստեղծը զազաւոր չունի, աւելի բաւերը կը օրէր, եւ Եթէ բաւը փախի, կը ստեղծէ զայն։ Ընթերցողին կը մնայ համայն, եւ բառերով գաղափար մը կազմել (— փոխանակ սրտով զգալու), բայց երբ ընթերցողը բան մը չհասկնայ, ... բանաստեղծը կ’աւտէ զայն...” եւ այլն։

8. Հայ-Գ-Գ-Գ-Գ-Գ-Գ — Իրաւունքը, լրագրի (ԹԻ 5) Պարիսին կը գրեն։ “Խաւաքարտի վրայ փորագրելու նոր արուեստին մէջ մեծ յաշ-ղակութիւն ցոյց տալ սկսած է մեր երիտասարդ ազգակիցներն մին, Քաղապոյ՜ Տ. Օ. Գառնա-կերան։ ... Համակիրքի երիտասարդը գործ կը շարնէ մեծ արշաւներու մէջ, իր յաճախողներուն մէկ մասը կը կազմեն ծերաբուսականներ, երեսփոխան-ներ եւ ազնուականներ։ ... Տ. Գառնակերան խաւաքարտի վրայ կը փորագրէ այցաբարաններ, ճաշացուցակներ, լուսանկարի շրջանակներ ծաղ-կեայ եւ այլ զարդերով և ամէն մեծութեամբ։ Այժմ կը պարտաստէ լաթո՜ն, զոր պիտի մա-տուցանէ Տ. Ֆելլըք Ֆոռի եւ որ կը յուսայ Թէ պիտի գնահատուի Հանրապետութեան նախա-գահէն”։

9. Երկրորդ իբրեւրդ — Կ-Գ-Գ-Գ — “Բիւզան-դիստի” (ԹԻ 383) կը գրեն Գահրէւն Թէ Հաննա Ենուսթ Սեխ, ընդի Հաւաքցի ազգային մը, օրի-նաւոր կտակով Գահրէի Ս. Ենուստամանին եկե-ղեցւոյն 800 ոսկի (իբր 18.400 Քրանկ) արժեքով անարժ Կապուած մը, եւ աղքատաց 200 ոսկի (իբր 4600 Քր.) Թողր է։ Բովանդակ հարստու-թիւնն 5000 — 6000 ոսկի կը կարծուի։ (Տես եւ “Փարոս”, ԹԻ 72)։

10. “Բիւզանդիստի” — Գ-Գ-Գ-Գ-Գ-Գ — Դեղին ամսուսն յուզմունքը՝ զոր “Բիւզանդիստի” իր մէջ Թղթակցական նամակով յառաջ բերաւ, արժանի է ուշադրութեան։ Լսի բարեսիրական զգածմանը դրդեալ կը գրենք այս տողերը, մա-նաւանդ որ մինչեւ վերջին ժամանակներու “Արեւ-

ելքն՝ հին՝ եւ «Բիւզանդիոնի», նոր յօդուածագիր-
խմբագրապետը միշտ զգուշ էր — sensationel
լըր տալէ, յատկութիւն մը որ միայն հրեայ լա-
զրիներու շնածին մէկ շահագրասութիւնն է: Մեր
ակնարկած դէպքն է՝ Գալլիէի գծախոս նամակը,
որ մէկ հարուածով կ'աղարտէր, կը կործանէր
համբաւ մը, որ — մանկիւնի չէ: Իսահմուլիւն էր
խմբագրութեան կողմանէ ցոյց տրուած «վերա-
պահուիչութիւնը», բայց աւելի մեծ խահմուլիւն
հարկ է որ համարուէր՝ արտաքին նախկինըութիւնը:
Թշնամի արդէն շատ ունի հայութիւնը, յազում
(sensation) յառաջ բերել եւ՝ շատ կենսական խն-
դրի մը մէջ — բարեկամի, հարազատի, որդւոյ
կողմանէ՝ այս աւելբանիլ է եւ աւելադրելի: Իւր
«վերապահութեամբը» խմբագրութիւնն ազատ է
թերեւս խճճանքէ, բայց կասկածը, տարակոյտը
ցանուցեալ հաստատութեան մը դէմ, եւ բաւ-
ական յօդագրութեան կամ՝ — մանկիւնի — միշտ
իր պատգամ ընդունելու: Չենք կարծիք որ չէրք
անձի մը կողմանէ այս բարեացակամ դիտողու-
թիւններն առիթ տան՝ խմբագրին դէմ մեր կող-
մանէ — animosité այն նկատուելու. իսկ բարեի-
րական զգածմանց աւելցած են քանի մը յորդո-
րական նախակներ լրագրական այս կերպ վարմանը
ձաղկելու: Չեւնհաս չենք, եւ — անկող իրա-
տարան ըլլալ չէ մեր միտքը, բայց վերջին ժամա-
նակներս կարողն ու անկարողը յօդուածագիր
կ'ըլլայ եւ յաշիւ թղթակցութիւններով լրագրին
վարկը բարձրացնել կը կարծէ. ճիշդ հակառակը
կ'ըլլայ իրականութեան մէջ: Արդիւրեւ. տեսակ
մը՝ «վերապահութիւն» ընթերցողաց կողմանէ այս-
պիսի լրագրիներու տուած լրերուն, որուն գերմա-
նացիք յայտարար բառ մ'ունին իբր — uncontrolir-
bare Neugkeitskrämerei! Այս մէկ, Իսկ երկրորդ՝
եղած յաշիւն որ ծածկելու համար «երկինքն ու
երկիրը իրար անցընել», «արեւելքն ու արեւ-
մուտքը իրարու խառնել», «Մշակչ»՝ Արձագանգը
«Բազմազգայ», «յառաջդիմական, յետադիմական»
են, բառերն իբր գէնք գործածել, գտնէ փաստե
զուրկ ըլլալու եւ — տկարութեան նշաններ են,
Պր. Բուզանդ. Բէշեան: Անգղիայի մեր ծիծաղա-
շարժ — agent provocateur առիթ պիտի տայ
անշուշտ գործեալ մեր ծիծաղը գործակալ, բայց
գտնէ Բ. Բ. յառանգ թէ պիտի հաշկերայ զմեզ:

11. Հոյնի Բ. — մանկիւնի — Պր. «Բազ-
մազգայ» (թիւ 2) առանձնական նամակէ մ'առեալ
կը հրատարակէ հետեւեալը. «... Իմ աշխերտած
վարժարանին մէջ „Ecole des Hautes-Etudes”
Պր. Մէլլէ սկսած է (նոր տարեկէն կ'էր) Հայե-
րէնէ 2-րդ արանութեան դասեր (Phonétique Ar-
menienne): Օրինաւոր աշակերտներն շարք են
թուով. — պր. Հ. Աճառեան (հայ), պր. Մակս
Նիդերման (Չեփիցերացի՝ աշակերտ պր. Վագեր-
նագէտի), Օր. Ջերմիցի (Ռուս օրիորդ) եւ պր.
Գալուտէ (Քրասնայի) — Արդէն երկու գոտ
տուան եւ շատ հիմնալի կերպով: Այսու Պարբի
մէջ հայերէն յեղուի դասարանութիւն կ'ունենանք
երկու տեղ, մին այս պր. Մէլլէ եւ միւսն Արքիեպ
ի վարժարանի Արեւելեան կենդանի լեզուաց:

ՓԱՂԱՅԱՆՆԸ

ՔԱՂԱՅԱՆՆԸ ՏԵՍՈՒՔԱՆԸ

Վիեննա, 25 Փետրոսար, 1898:

Գաղղիա: Փակուեցաւ տեսարանը...
Հուլան ինչպէս կը գոշակուէր արդէն,
եւ — «դատը դեռ չվերջացած»,...
«գրպարտողներու», նկատմամբ օրինաց
թոյլ տուած ամենածանր պատժով պատ-
ժուեցաւ, 3000 ֆր. տուգանք, եւ 1 տարի
քանտարգելութիւն. իսկ Դրէյֆուսի syg-
dicatի կողմանէ՝ յատուկ այս նպատակաւ
հրատարակուած լրագրին պատասխանա-
տուն 4 ամիս քանտարգելութեան եւ
4000 ֆր. տուգանքի: Ուրախ ենք մեծա-
պէս որ վերջացաւ ինչորքը՝ զոնէ քստ
երեւութիւն. — վճռաբեկ ատենին քողո-
քուիլն ապարդիւն է: Բայց կ'ուզենք քանի
մի խորհրդածութիւն ընել, ոչ թէ ինչորիմ
մեզի նկատմամբ կարեւորութիւն ունե-
նալուն համար — որ չունի, այլ թեր ու
դէմ՝ գրուածներէն յառաջ եկած շփոթու-
թեանց մէջ ճշմարտութեան յերեւան
գալուն օգնելու համար: Պանամա, Դրէյ-
ֆուս եւ... կը պակսի երրորդ ինչոր
մին ալ Գաղղիայի ժողովրդեան աշըր
քանալու, թէ շեղած է այս համակրելի
ազն իւր նախնի ազնութենէն, կապ-
տուած է իւր ճշմարիտ ազատութենէն եւ
խաղաղիկ դարձած թուով փոքր, բայց
դրամով մեծ ժողովրդեան մի, որ ըրտը
ազգաց արհւնն սկսած է ծծել. «ազա-
տութիւն», «լուսաւորութիւն», են, սուտ եւ
ակնախախտ անուններով: Բնականապէս
յարգելով իսկ Հուլայի տաղանդը — որ ա-
նուրանալի է, համամիտ չենք այն ան-
ժապաստան վստահութեան գոր ունի
իւր անձին վրայ Հուլա. կարծեց որ իւր
անունը քաւական է՝ արատաւորելու հա-
մար ամբողջ գինուորական ատենն մը:
Բարեբախտապէս գիտէինք թէ ինչ ար-
ժէք տալու է international ինչպէս կամ՝
հրէամիտ լրագրութեան աղաղակին, ապա
թէ ոչ կոնայինք վայրկեան մի խաղաղիկ
եւ հաւատք ընծայել սուտ լրերու: Դա-
տարանին զանիւրեցնի ի գուր կ'ամբա-
տանուէր թէ ընտելութիւն ի գործ կը դնէ եւ
սանձ Լաբորիի քերանը. բայց ստույթինն